

Rəhib ZEYNALOV,
"İnnovasiya İstehsalat Mərkəzinin"
direktoru, Rusiya Mühəndislik
Akademiyasının haqqı, Azərbaycan
Mühəndislik Akademiyasının
müxbir üzvü, texnika elmləri
doktoru, dosent

(Əvvəlki ötən sayımızda)

Azərbaycan Respublikası rəhbərliyinin marağı onda idi ki, hələ H.Əliyev prezident olma-mışdan önce "Əsrin Kontraktı" adlanan "Azəri", "Çıraq" neft yataqlarının və "Güneşli" yatağının dərnlədə yerləşən hissəsinin "Tammiqyaslı Birgə işlənməsi" haqqında saziş imzalan-sın. Buna hazırlıq gətdiyindən H.Əliyev ölkə prezidenti olduq-dan sonra bu prosesi tezləşdir-mək üçün Ermənistanla tezliklə sülh sazişi bağlamağa tələsirdi. Çünki müharibə gedən ölkədə "fors-major" yaranır və müqavilə bağlamağı mümkünsüz edir-di. Sülh prosesi tezləşdirmək məqsədilə BMT-nin TŞ-İ ATƏM-in Minsk qrupu sədrinin 27 iyul 1993-cü il tarixdə dərc olunmuş məruzəsini nəzərə alaraq 29 iyul 1993-cü il tarixi 853 sayılı Qətnaməni qəbul etmişdir. Qətnamə: "...bütün hərbi əməliyyatların dərhal dayandırılması, münəqişədə iştirak edən işğalçı qüvvələrin işğal edilmiş rayonlardan dərhal tən və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb olundu. Maraqlı tərəfləri atəşkəse dair möhkəm razılaş-malar əldə etməyə və onlara riayət etməyə çağırılmış, həmçinin bu kontekstdə regionda iqtisadi, neqliyyat və enerji əlaqələrinin bərpasına diqqətində özünün əvvəlki çağırışlarını təsdiq etmişdir.

BMT TŞ-nin 14 oktyabr 1993-cü il tarixli 874 sayılı Qətnaməsi

"1993-cü ilin avqustunda atəşkəs haqqında" razılıq əldə olunsada da, ermənilər buna əməl etməyərək Qubadlı rayonunda da ölə keçirdilər. Azərbaycan nəvbəti dəfə BMT-nin TŞ-na müraciət etməli oldu. 1993-cü il oktyabrın 14-də BMT-nin TŞ-iyəndən DQ problemini müzakirəyə çıxararaq 874 sayılı qətnamə qəbul etdi. Bu qətnamədə Minsk qrupu tərəfindən hazırlanmış "Təxirəsalınmaz tədbirlərin yeniləndirilməsi cədvəli" təqdir olunur və bu plan əsasında münəqişənin nizamlanmasının mümkünlüyü bildirilir. Mahiyyət etibarilə bu qətnamədə əvvəlkiyədən fərqlənirdi.

Ərazi itkilərimizin səbəbləri və tarixi gerçəklər

Burada da münəqişənin aradan qaldırılması istiqamətində ATƏM-in sayıları dəstəklənir, dövlətlərin ərazi bütövlüyünün toxunulmazlığı bir daha təsdiqlənirdi. Amma bütün bunlarla yanaşı yenə də təcavüzkarla təcavüzə məruz qalan tərəflər adları ilə qeyd olunmur, münəqişənin yalnız Azərbaycanın DQ bölgəsinin erməniləri ilə Azərbaycan arasında olan problem kimi səciyələndirilməyə vurğulanırdı. Digər tərəfdən maraqlı idi ki, 874 sayılı qətnamədə Azərbaycanın son vaxtlar işğal olunmuş rayonları haqqında heç nə deyilmirdi. Halbuki, əvvəlki qətnamələrə işğal olunmuş ərazilərin konkret adları da salınırdı. 1993-cü ilin oktyabrından isə Ermənistanın beynəlxalq təşkilatların qəbul etdiyi sənədlərə etinasızlığı daha açıq şəkildə göstərdi. ATƏM sədrinin bölgədə səfərdə olduğu vaxtda Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycanın Zəngilan rayonunu işğal etdi. Bu, artıq beynəlxalq birliyin münəqişəyə obyektiv qiymət vermasını ifadə edən növbəti hadisə idi.

Qətnamənin tərcüməsindən BMT-nin TŞ - 874 sayılı qətnaməsindən:

- maraqlı tərəfləri ATƏM-in Minsk qrupuna kömək məqsədilə RF-İ hökumətinin yardımı ilə həyata keçirilən birbaşa əlaqələr nəticəsində əldə edilən atəşkəsi effektiv və daimi etməyə çağırır;
- 28 sentyabr 1993-cü il tarixində ATƏM-in Minsk qrupunu iclasında üzə çıxarılan və Minsk qrupunun 9 digər üzvünün hərtərəfli dəstəyi ilə Qrupun Sədrli tərəfindən maraqlı tərəfləri təqdim olunan "Təhlükəsizlik Şurasının 822 (1993) və 853 (1993) sayılı qətnamələrinin həyata keçirilməsi üzrə təxirəsalınmaz addımların yerləşdirilməsi cədvəlini açıqlayır və tərəflərin diqqətinə çatdırır və tərəfləri onu qəbul etməyə çağırır.

- Baş Katibdən, ATƏM-in fealiyyətdə olan sədrindən və ATƏM-in Minsk Konfransının sədrindən Minsk prosesinin gedişi və yerdə vəziyyətin bütün aspektləri və bununla əlaqədar ATƏM ilə BMT arasında indiki və gələcək əməkdaşlıq haqqında Şuraya məruzələrin verilməsinə davam etdirməyi xahiş edir. Qətnamə 884

1993-cü il noyabrın 11-də BMT TŞ Azərbaycanın müraciətinə müvafiq olaraq münəqişənin davam etməsi ilə bağlı

Azərbaycan Demokratik Respublikasının (1918-1920) və Azərbaycan Respublikasının uyğun inzibati-ərazi vahidləri

1920-ci ilin İyun təqvimində Xarici İşlər Nazirliyinin təqdim etdiyi xəritə və məlumatlar əsasında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ərazisi - 113 895,97 kv kilometr olub...

vəziyyəti yenidən müzakirəyə çıxararaq 884 sayılı qətnaməni qəbul etmişdir (12 noyabr 1993).

Qətnamənin tərcüməsində deyilir:

30 aprel 1993-cü il tarixli 822 (1993), 29 iyul 1993-cü il tarixli 853 (1993) və 14 oktyabr 1993-cü il tarixli 874 (1993) sayılı qətnamələrini təsdiq edərək ATƏM çərçivəsində həyata keçirilən sülh prosesi və ATƏM-in Minsk qrupunun yolumaz səylərini təm şəkildə dəstəklədiyini təsdiq edərək ATƏM-in DQ üzrə Minsk konfransının fealiyyətdə olan sədrinin TŞ-sədrinin adına müraciətini 9 noyabr 1993-cü il tarixli məktubunu və ona əlavələri nəzərə alaraq, AR-nin DQ regionunda və onun ətrafında münəqişələrin davam etdirilməsi və Ermənistan Respublikası ilə AR arasındakı gərginliyin regionda sülh və təhlükəsizliyi təhlükə altına alması ilə əlaqədar ciddi narazılığını ifadə edərək ATəşkesin pozulması və buna cavab olaraq gücün həddindən artıq tətbiq edilməsi, xüsusilə AR-da Zəngilan rayonunu və Horadiz şəhərini işğalı nəticəsində hərbi əməliyyatların genişlənməsinə heyacanla qeyd edərək...

- Hərbi əməliyyatların bağlanması ilə nəticələnən tərəflər

arasında əldə edilmiş atəşkəsin pozulmasını, xüsusilə Zəngilan rayonunun və Horadiz şəhərinin işğal edilməsini, dinc əhaliyə qarşı hücumları və AR ərazisinin bombardman edilməsini pisləyir.

- Ermənistan hökumətini AR DQ regionunun erməniləri tərəfindən 822 (1993), 853 (1993), 874 (1993) sayılı qətnamələrə riayət edilməsini nail olmaq məqsədində öf nəfuzundan istifadə etməyə və hərbi kompaniyaları genişləndirmək üçün lazımı vasitələrin münəqişəyə cəlb olunaraq qüvvələrə verilməsinə təmin etməyə çağırır.

- ATƏM-in Minsk qrupunun doqquz üzvünün 4 noyabr 1993-cü il tarixli Beynəmmənsi aliqlaşdır və onun tərkibində atəşkəsin dayandırılması haqqında olan birtərəfli bəyanatla bağlı təklifləri yüksək qiymətləndirir.

- Maraqlı tələblərdən ATƏM-in Minsk qrupunun 2-8 noyabr 1993-cü il tarixində Vyanada keçirilən iclasında edilən düzəlişlərlə "TŞ-nin 822 (1993) və 853 (1993) sayılı qətnamələrinin həyata keçirilməsi üzrə təxirəsalınmaz addımların yeniləndirilməsi cədvəlinə uyğun olaraq hərbi əməliyyatların və düşməncilik hərəkətlərinin dərhal dayandırılması, Zəngilan rayonunda və Horadiz şəhərində işğalçı

qüvvələrin birtərəfli qaydada çıxarılmasını və AR-nin bu rayonlarda işğal edilmiş başqa rayonlarından işğalçı qüvvələrin çıxarılmasını tələb edir.

- Baş Katibə, ATƏM-in fealiyyətdə olan Sədrinə və ATƏM-in Minsk konfransının Sədrinə Minsk prosesinin gedişi və yerlərdə vəziyyətin bütün aspektləri, xüsusilə Şuranın müvafiq qətnamələrinin həyata keçirilməsi və bununla əlaqədar ATƏM ilə BMT-İ arasında indiki və gələcək əməkdaşlıq haqqında Şuraya məruzələrinə davam etdirmək barədə xahişini təkrar edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, BMT TŞ-nin qətnamələrinin biri (822 sayılı, 1993) ölkəyə Ə.Əliyev başılıq etdiyi, qalan üçü (853, 874 və 884 sayılı 1993) ölkəyə H.Əliyev başılıq etdiyi dövrü əhatə edir.

BMT TŞ-nin qətnamələrini arasdırkən bir çox şübhəli məqamlara rast gəlmək mümkündür.

1. Minsk prosesinin həmsədrlik institutu təsis olunarkən bütün hallarda Rusiyanın qrupun tərkibində həmsədr kimi iştirak etməsi;

Məqalənin əvvəlində göstərdiyi kimi.

AR ərazisinin 1918-ci ildə 113,9 min kv.km-dən 1976-cı ildə 86,6 min kv.km-ə qədər azalması yalnız və yalnız SSRİ rəhbərliyinin bilavasitə iştirakı ilə olub. Bu azalmanın müəyyən hissəsi H.Əliyev Azərbaycan SSR-in Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin 1-ci katibi olduğu vaxt baş verib. Belə olan halda Azərbaycan-Ermənistan münəqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırmaq üçün Rusiyanı Minsk qrupuna həmsədr seçilməsinə Azərbaycan Respublikasının razılıq verməsi nədən xəbər verir? 1992-ci il martında BMT-nin Baş katibi münəqişənin həllində Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müavirəsi (ATƏM) sayılırları dəstəklədiyini bildirsə də, 30 aprel 1993-cü ildə 822 sayılı, 29 iyul 1993-cü ildə 853 sayılı, 14 oktyabr 1993-cü ildə 874 sayılı, 12 noyabr 1993-cü ildə 884 sayılı qətnamələr qəbul etsə də, ATƏM-in 1994-cü il dekabrın 5-6-da Budapestdə keçirilən zirvə toplantısında həmsədrlik institutunun təsis edilməsi hansı zərurətdən yaranmışdır? Halbuki, ATƏM-in Xarici İşlər Şurasının 1992-ci ilin 24 martında Helsinkidə keçirilmiş Dağlıq Qarabağ vəziyyət müzakirə olarkən ATƏM-in Ermənistan-Azərbaycan münəqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsinə dair Minsk konfransının çağırılması haqqında qərar qəbul edildiyi məlum idi. Bu qərarın 2 il 8 ay gecikdirilməkdə məqsəd nədən ibarət olub?

BMT TŞ-nin qətnamələrini arasdırkən məlum olur ki, həmsədrlik institutunun 2 il 8 ay gecikdirilməsində Ermənistan-Azərbaycan-Rusiya birliyinin maraqların çərçivəsində həyata keçirilib.

(Ardı var)